

Vår ref.: 2019/55

Dato: 18.02.2019

Innspill til Forskningsrådets policy for åpen forskning

Innledning

Den nasjonale forskningsetiske komite for naturvitenskap og teknologi (NENT) oversender med dette sine innspill til Forskningsrådets arbeid med en policy for åpen forskning. Innspillet sendes inn etter den opprinnelige fristen etter avtale med saksbehandler.

NENT ønsker en helhetlig policy for åpen forskning velkommen. Våre innspill er i denne omgang av en relativt overordnet karakter, og vi velger derfor å benytte denne formen og ikke innspillskjemaene. Komiteen ser for øvrig frem til å bidra med ytterligere innspill i høringsrunden som er varslet.

NENTs vurderinger

Ulike dimensjoner av åpenhet i forskningsetikken

NENT ønsker for det første å understreke åpenhet som en grunnleggende norm i forskningsetikken, som underbygger idealet om åpen forskning. De nasjonale forskningsetiske komiteene har utviklet en rekke ressurser som er relevante å vise til i denne sammenhengen. Først og fremst har vi nasjonale forskningsetiske retningslinjer som utgjør et viktig rammeverk for all forskning i Norge. NENT har utviklet *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi* (rev. versjon 2016), og flere av retningslinjene berører åpenhet, direkte eller indirekte.

«Åpenhet» brukes i en svært vid betydning i bakgrunnsnotatene Forskningsrådet har utarbeidet. Åpenhet har flere dimensjoner, og NENT anbefaler at det i større grad differensieres mellom hva slags åpenhet som diskuteres. Åpenhet innebærer for det første et forskningsetisk krav om at forskningsresultater, metoder og data deles og offentliggjøres, både for å legge til rette for kvalitetssikring og tillit til forskning, og for at resultater kommer samfunnet til gode (jf. pkt. 3, pkt. 4 og pkt. 17). *Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi* understreker i den forbindelse åpenhet om forskningens begrensninger og usikkerhet (jf. pkt. 8 og 9). Åpenhet, i den forstand at alle fritt skal kunne dele og ha tilgang på data og metoder, kan komme i konflikt med andre sentrale forskningsetiske normer, slik som personvern eller konfidensialitet. Fri tilgang kan også komme i konflikt med forskernes ansvar for å vurdere og minimere risiko ved bruk av forskning, for eksempel kan dette gjelde forskningsresultater som kan misbrukes og derved utgjøre en fare for enkeltmennesker eller samfunn. Åpenhet som tilgjengeliggjøring av data kan videre legge til rette for mulig misbruk av forskningen av meningsmotstandere på betente forskningsområder som er særlig sårbare for interessekonflikter. I slike situasjoner oppstår et behov for å gjøre gode avveininger mellom ulike normer. Tommelfingerregelen som er utarbeidet for tilgjengeliggjøring av data, «så åpne som mulige, så lukkede som nødvendig», tar nettopp utgangspunkt i hvordan ulike forskningsetiske normer kan stå mot hverandre. Det er derfor feilaktig å ensidig fremstille forskningsetikk som en barriere eller utfordring i denne sammenhengen (s. 2 i Bakgrunnsnotat: Åpne forskningsprosesser). Snarere er det et behov for å styrke bevissthet om slike normkonflikter og hvordan ulike aspekter ved åpenhet kan ivaretas på best mulig måte når andre hensyn er tungtveiende. De forskningsetiske retningslinjene er et viktig verktøy i så måte, og NENT er et rådgivende organ som kan brukes når det oppstår spørsmål om denne type avveininger.

Åpenhet handler også om å sikre åpenhet og oversikt over områder for forskningsinnsats, inkludert omfang og betydning, for å oppfylle forskningens samfunnsansvar og bidra til en bred offentlig debatt om prioritering av forskning og teknologiutvikling (jf. pkt. 1). Det er bemerkelsesverdig at vi ser to så motstridende tendenser i dagens forskningssystem: På den ene siden, har vi et sterkt fokus på åpen forskning, som Forskningsrådets pågående arbeid er et eksempel på; på den annen side, ser vi en sterk vektlegging av kommersialisering og økonomisk gevinst basert på forskning, uttrykt bl.a. i *Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2019-2028*, og som bl.a. kommer til uttrykk gjennom patentpolitikk og -praksis. Det er en risiko

for at store deler av forskningsinnsatsen unndrar seg de krav til åpenhet som gjelder ellers, for eksempel med henvisning til nødvendigheten av hemmelighold for å sikre konkurransefortrinn. Slike unntak kan forsvares, men samtidig bør det være et mål å sikre åpenhet på et mer overordnet plan om hvilke forskningsområder som prioriteres, hvorfor de prioriteres og hvem som kan dra nytte av forskningsinnsatsen.

Sist men ikke minst handler åpenhet i forskningsetikken om å være åpen om mulige interessekonflikter og å redegjøre for relasjoner og interesser som kan påvirke de vurderinger som skal gjøres, det vil si krav knyttet til habilitet (jf. pkt 18). Åpenhet i denne forstand kan være med på å bøte på utfordringer knyttet til interessekonflikter i forskning. Formelle krav knyttet til vurdering av rolle og mulige bindinger er et nødvendig, men samtidig ikke tilstrekkelig tiltak. NENT har tidligere påpekt hvordan mulige interessekonflikter i forskning også kan kreve innhenting av alternative kunnskapspåstander og medvirkning fra lokale aktører (jf. kommentarer om brukermedvirkning under).

Forskning og innovasjon

For det andre mener NENT det er behov for visse begrepsmessige avklaringer i en helhetlig policy om åpen forskning. Det er en tendens til at «forskning» og «innovasjon» sammenblandes i bakgrunnsnotatene. I mange naturvitenskapelig og teknologiske prosjekter er innovasjonskomponenten en vesentlig del av forskningen, og de to vil derfor ofte være tett knyttet til hverandre. NENT etterlyser likevel en refleksjon rundt likheter og forskjeller mellom «forskning» og «innovasjon» fra Forskningsrådets side. Er det for eksempel relevante forskjeller mellom de to med tanke på krav om åpenhet? I forskningslitteraturen om «Responsible Innovation» vektlegges nettopp særegenhetene ved innovasjon vs. forskning. Det er verdt å understreke at vi allerede har et velfungerende etisk rammeverk for forskning. Samtidig er det et behov for å utvikle normer som gjelder innovasjon. NENT ser at det kan være en viss fare for at enkelte forskningsetiske normer utvannes dersom normene skal tilpasses til å gjelde både forskning og innovasjon i bred forstand.

Brukerinvolvering og folkeforskning

For det tredje har NENT enkelte innspill som gjelder «Brukerinvolvering og folkeforskning» spesielt. Forskningsrådet stiller mange relevante og viktige spørsmål i notatene som er utarbeidet

om dette. NENT har utviklet tre forskningsetiske retningslinjer for det Forskningsrådet omtaler som «folkeforskningsprosjekter». Her heter det:

14. Forskeren skal anerkjenne den økonomiske og kulturelle verdien av andre kunnskapsformer. Forskere som direkte anvender eller bygger sin forskning på andre kunnskapsformer har plikt til å anerkjenne både den økonomiske og kulturelle verdien av denne. I den grad slik forskning fører til økonomisk utbytte, bør en rettferdig fordeling av gevinsten tilgodese bærerne av den tradisjonelle kunnskapen. Tradisjonell kunnskap blant urfolk har et spesielt sterkt vern mot urimelig utnytting gjennom internasjonale konvensjoner, som Nagoyaprotokollen.

15. Forskeren bør, der det er relevant, gå i dialog med andre kunnskapsbærere. Lokalkunnskap og tradisjonell kunnskap har sitt opphav i og sitt perspektiv fra levd erfaring. Selv om disse kunnskapsformene ikke nødvendigvis møter de vanlige standardene for vitenskapelig kunnskap, kan de være et viktig supplement til forståelsen av natur, miljø og livsvilkår for befolkningsgrupper og lokalsamfunn. Det er derfor viktig at forskere søker å gå i dialog med denne kunnskapen, ikke minst i anvendt forskning som potensielt kan påvirke lokalsamfunn og livsvilkår. Internasjonale organisasjoner har spesielt lagt vekt på at det innenfor miljøforskning er behov for å respektere og bruke tradisjonell kunnskap blant urbefolkninger. Dette innebærer videre at når vitenskapelig kunnskap eller teknologi kommer til anvendelse, bør forskeren være åpen for å eventuelt nyttiggjøre seg relevante kunnskapsformer.

16. Forskingen bør involvere berørte parter der det er relevant. Dette innebærer at forskerne benytter egnede metoder for å sikre at berørte parter blir involvert. Borgermedvirkning kan gi et demokratisk korrektiv til valg av hva forskningen skal fokusere på og rette seg mot. Involvering av brukere, borgere og andre samfunnsaktører er nedfelt i en rekke internasjonale konvensjoner, blant annet Århus-deklarasjonen.

NENT vil med utgangspunkt i disse retningslinjene gi noen overordnede betraktninger til spørsmålene som reises. Generelt understreker NENTs retningslinjer forskningens ansvar for borgermedvirkning i anvendt forskning som potensielt kan påvirke lokalsamfunn og livsvilkår. Retningslinjene understreker også verdien av brukermedvirkning, for å sikre et demokratisk korrektiv til hva forskningen skal fokusere på, og at lokalkunnskap og tradisjonell kunnskap kan være et viktig supplement til vitenskapelig kunnskap.

Når det gjelder anerkjennelse og kreditering av involvering og bidrag, stiller retningslinjene klare krav til anerkjennelse av økonomisk og kulturell verdi. Pkt. 14 omtaler rettferdig fordeling av mulig gevinst av forskning som bygger på andre kunnskapsformer. Pkt. 5 om rettmessig forfatterskap er også aktuell i denne sammenhengen. Forfatterskap skal tilbys ved substansielt bidrag til et vitenskapelig arbeid. Når berørte parter bidrar i datainnsamlingsfasen, kan det oppstå svært utfordrende grensetilfeller for tildeling av forfatterskap. Retningslinjene er klare på at parter som bidrar i denne fasen også skal få mulighet til å oppfylle de øvrige kriteriene for medforfatterskap.

Når parter deltar, som har særlig nærhet til problemstillingen eller som vil berøres av forskningens resultater, kan det oppstå presserende spørsmål om interessekonflikter og forskningens troverdighet. NENT har, med henvisninger til retningslinjene, i flere sammenhenger understreket behovet for uavhengighet og åpenhet, som i praksis innebærer tydelige rolleavklaringer og forskerens overordnede ansvar for å sikre vitenskapelig kvalitet i forskningsprosjekter (jf. pkt. 17 og 18).

Angående begrepsbruk mener NENT at det følger av det ovenstående at «folkeforskning» ikke er et helt godt begrep, da det kan signalisere forskning uavhengig av forskere. Dette er uheldig da det fortsatt er forskeren som har et hovedansvar for å sikre vitenskapelig kvalitet og åpenhet i prosjekter med bred involvering av ulike parter. «Medvirkningsforskning», evt. «medborgerforskning» signaliserer medvirkning heller enn sololøp og er derfor å foretrekke.

På vegne av Den nasjonale forskningsetiske komite for naturvitenskap og teknologi (NENT)

Øyvind Mikkelsen
Leder NENT

Helene Ingierd
Sekretariatsleder, NENT